

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Nenadaní žáci. Školní úspěšnost.

Téma (ne)nadání v historii pedagogické psychologie poprvé spojujeme s prvním vývojovým obdobím (1890-1920) a A. Binetem

- Francouzský lékař a psycholog A. Binet vnesl do pedagogické psychologie metodu experimentálního zkoumání lidského učení (při výzkumech používal i kontrolní skupiny) a studoval podmínky, za nichž učení ve škole probíhá. Zpočátku se zajímal o psychopatologii, zejména o tzv. abnormální děti. Pro zkoumání jejich kognitivních schopností vypracoval speciální zkoušky a tím se zařadil mezi zakladatele psychologického testování. Nešlo mu však o identifikaci mentálně znevýhodněných dětí proto, aby mohly být separovány od běžné populace. Naopak: snažil se je identifikovat proto, aby jim mohla být poskytnuta zvýšené péče s přihlédnutím k jejich potřebám. Výrazně ovlivnil hnutí moderní výchovy tím, že studoval zvláštnosti dětí; vyvracel představu, že dítě je pouhá zmenšenina dospělého člověka.

Současní praxe

- Od segregace k integraci (děti se specifickými výchovně vzdělávacími potřebami v hlavním vzdělávacím proudu)
 - ▣ Zásadní změna v chápání „modelu žáka“ (od uniformity „průměrného žáka“ k diverzitě)
- Psycholog pro školy vs. psycholog ve škole
- Etablování semiprofesí a přesun některých diagnostických činností mimo profesní rámec psychologie

Model determinant školního výkonu dle K. Plocka

- Karel Plocek (1983) formuloval základní okruhy činitelů podmiňujících jeho vzdělavatelnost a vychovatelnost, kterými je nutné se diagnosticky zabývat:
- Dítě a jeho
 - osobnost
 - zdravotní stav
- Prostředí dítěte
 - užší (rodina)
 - širší
- Vlastní výchovně vzdělávací proces

Dítě

1) Vlastní kognitivní předpoklady vzdělavatelnosti, a to zejména dispoziční. V praktické

diagnostice nutno přihlížet zejména k následujícím stránkám:

- ▣ a) úroveň nadání (kvantitativní hledisko),
- ▣ b) struktura nadání,
- ▣ c) průběhové (funkcionální) zvláštnosti psychických funkcí (kognitivních procesů - myšlení, pozornosti, paměti atd.).

2) Osobnostní faktory podmiňující duševní práce - schopnost žáka ve škole a při domácí přípravě, zde zejména schopnost koncentrace pozornosti (tenacita, oscilace, fluktuace), odolnost vůči únavě, rušivým vlivům (vnějším, vnitřním), úroveň rozvoje pracovních návyků, motivace atd.

3) Struktura osobnosti dítěte, zejména těch stránek osobnosti, jež jsou rozhodující pro přizpůsobení ev. nepřizpůsobení dítěte ve školním prostředí, případně v dalších dvou okruzích prostředí pro vývoj osobnosti dítěte rozhodujících (rodina, dětská společnost – vrstevnická skupina).

Sociální prostředí dítěte

- Vývojově primární místo náleží rodině, teprve po ní přistupují další, sekundární sociální skupiny (škola, vrstevnická skupina).
 - ▣ struktura rodiny, její početnost, míra integrace, dynamika vývoje rodiny a postavení dítěte v ní, výchovný typ rodiče ve vztahu k danému dítěti a neprospěchu, kulturní úroveň rodiny, vývojová podnětnost rodinného prostředí atd.

Vyučovací proces

- 1) Organizačně technické podmínky výuky: např. hluk, osvětlení, rušivé vlivy, početnost tříd, směnování, internátní pobyt provázený separací, mimořádné formy výuky (v ozdravovnách, léčebnách) atd. Tyto faktory se uplatňují vždy zejména s ohledem na výše uvedené osobnostní předpoklady dítěte.
- 2) Osobnost učitele (typ učitele): patří sem zejména negativně působící učitelé ve vztahu k danému žákovi.
- 3) Dosavadní průběh výuky: změny didaktických postupů, změny vyučujících, přerušení výuky, různé typy výuky, např. v průběhu pobytu v léčebně, ozdravovně, nemocnici, při změně bydliště atd. - mohou být vysoce významné při získání výukových deficitů atp.
- 4) Vztahy ve třídě, klima třídy: interakce žák- učitel a žák- spolužáci.
- 5) Charakter vztahů mezi rodinou a školou: (ne)spolupráce, konflikt atd.

Zdravotní stav žáka

- 1) Přejídná onemocnění s rekonvalescencí
- 2) Trvalé somatické obtíže přímo nebo zprostředkovaně ovlivňující prácechopnost a přizpůsobivost dítěte ve škole (vady ev. nemoci různých orgánů ev. orgánových systémů).
- 3) Smyslové vady
- 4) Některé typy onemocnění provázené vyjádřenou psychickou symptomatologií, která je školsky významná (endokrinopatie, záchvatová onemocnění atd.).
- 5) Vývojové fáze se zvýšenými nároky na metabolismus (např. růstová akcelerace a její důsledky).

Faktory širšího sociálního prostředí

- Např.
- 1) Subkultury určitého typu a jejich přímý, resp. skupinami zprostředkovaný vliv (např. městského prostředí). Mohou dalekosáhle ovlivňovat motivační oblast, aspirační úroveň, postoje ke vzdělání atd.
- 2) Specifické charakteristiky některých etnických skupin (etnické minority podmiňující mj. bilingvismus, trilingvismus atd.).
- 3) Vrstevnické skupiny mimo školu.

Intervence

- požadavky n uspořádání vyučování,
- použití přiměřených forem výuky,
- uplatňování zásad plánování vyučování,
- poskytnutí adekvátních organizačních podmínek,
- spolupráce při medicínsko-terapeutických opatření .

Intervence – okolnosti edukace

- Edukační proces je výrazně ovlivněn pomalým tempem vývojových změn.
- Specifika procesu učení vyplývají z postižení.
- Rozvíjení osobnosti začít co nejdříve, nejlépe ihned po identifikaci postižení.
- Mimořádná důležitost důkladné a dlouhodobé funkční speciálně pedagogické diagnostiky (detailní identifikace problémů).
- Ve většině případů se nejdříve soustředíme na rozvoj motoriky, sensoriky a sebeobsluhy.
- Nevyhnutelná provázanost speciální edukace s procesem speciální stimulace.
- Úkoly speciální edukace uskutečňujeme v souvislosti s uspokojováním základních životních potřeb žáka.
- Musíme si uvědomit, že speciální edukační a stimulační aktivity často nevyvolají zpětnou vazbu.
- Edukační proces je výrazně ovlivněn narušenou a omezenou komunikační interakcí.
- Zdravotním stavem a aktuálním stavem průčeschnosti.
- Orientací na krátkodobé cíle.
- Realizací na základě individuálních tzv. „krokových programech“.
- Využíváním speciálních pomůcek, často vysoce individualizovaných.
- Komplexní rehabilitací v souladu se společným cílem.
- Především kompetencemi speciálního pedagoga.
- Osobností speciálního pedagoga.
- Týmovou spoluprací.
- Překonáváním negativních názorů na potřebu edukace.

Školní úspěšnost žáka – definice

- Zvládnutí požadavků kladených školou na jednotlivce, které se projevuje v pozitivním **hodnocení žákova prospěchu**.
- Výsledkem je **dosažení vzdělávacích cílů**.
- Není pouze dílem žáka a jeho schopností nebo píše, ale také dílem učitele, resp. **součinností učitele a žáka** a dalších faktorů.
- základem je **školní výkonnost** (objektivně měřitelný školní výkon)
- formu měřitelného výkonu však **nemají** všechny činnosti, kterými žák plní požadavky školy

- *Terminologie a související témata (angl.)*
 - *school success, academic success (školní úspěšnost)*
 - *academic achievement (školní výkon, školní prospěch)*
 - *academic ability (studijní schopnosti),*
 - *academic aptitude (studijní způsobilost),*
 - *academic aspiration (studijní aspirace)*

Výkon žáka a jeho souvislosti s cíli školy a vztahy v ní (psychosociální klima)

- cílem může být:
 - ▣ dosažení individuálně rozdílného maxima dokonalosti u žáků
 - ▣ dosažení pouze relativní dokonalosti vzhledem ke spolužákům

Obr. 20.2 Model klimatu školy (Roesler et al., 1996, s. 416)

Hodnocení úspěšnosti

- Celková / dílčí výkonnost
 - ▣ 1 či více předmětů

- V případě úspěchu / neúspěchu indikátor „závažnosti“:
 - ▣ Ojedinělé selhání
 - Důvody – nutnost informací; atribuce nebezpečím

vs.

- ▣ Celkový trend
 - Důvody...

Škála žákovského výkonu

- Relativně neúspěšní
 - ▣ *pracující pod své možnosti*
 - ▣ („*underachievement*“)
 - ▣ *tzv. podvýkon (starší lit.)*

- **Optimální výkon**

- Relativně úspěšní
 - ▣ *pracující nad své možnosti (vůle, píle, snaha)*
 - ▣ „*overachievement*“
 - ▣ *tzv. nadvýkon (starší lit.)*

Školní úspěšnost a **individuální** faktory

- osobnostní charakteristiky žáka
- sociální dovednosti
- jazyková kompetence
- vývojové stádium
- struktura nadání
- kognitivní charakteristiky
- případné zdravotní potíže
- aktuální psychický stav
- učební charakteristiky žáka
 - ▣ studijní motivace
 - ▣ studijní styl
 - ▣ studijní schopnosti
 - ▣ studijní způsobilost
 - ▣ studijní aspirace
 - ▣ (...)

Školní úspěšnost a **sociální** faktory

□ Rodina

- rodinná situace
- hodnotová orientace
- jazyková úroveň
- kulturní úroveň
- výchovný styl
- aspirace rodičů
- sourozenci
- (...)

□ Škola

- interakce učitele a žáka
- organizace výuky
- fyzikální prostředí
- klima třídy
- klima školy
- vzdálenost od bydliště
- (...)

+ **Kulturní a společenské vlivy**

Například?

Nejčastější souvislosti

- školní výkon, školní schopnosti
- úspěšnost v přijímacím řízení
- studijní motivace
- studijní návyky, autoregulace
- ADHD, SPU
- handicapovaní, nadaní a jejich integrace
- integrace minorit a imigrantů
- evaluace
- sociální klima školní třídy, klima školy
- reformy, ŠVP
- úspěšnost v běžném životě

Rozšiřující literatura

□ Knihy

- GAVORA, P. *Akí sú moji žiaci? Pedagogická diagnostika žáka*. Bratislava: Práca, 1999. 121 s. ISBN 80-7094-335-1
- HELUS Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. 240 stran. ISBN: 80-7178-888-0
- HRABAL, V. *Pedagogicko psychologická diagnostika žáka*. Praha: SPN, 1989. 199 s. ISBN 80-246-0319-5
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-7184-488-8
- SLAVÍK, J. *Hodnocení v současné škole*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-262-9

□ Internet

- <http://www.skolaonline.cz/scripts/detail.php?id=4735>
- <http://www.ceskaskola.cz/Slovník/slovník.asp?page=S>
- http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_uv_ped_ps.htm

□ Ebrary Education

- ALDERMAN, M. KAY. *Motivation for Achievement : Possibilities for Teaching and Learning*. Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated. 2004.
- aj.

Knihy

- OPATŘILOVÁ, D. *Metody práce u jedinců s těžkým postižením a více vadami*. Brno: MU, 2005. ISBN 80-210-3819-5.
- PIPEKOVÁ, J. (ed.) *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006. 2., rozšířené a přepracované vydání. ISBN 80-7315-120-0.
- VÍTKOVÁ, M. (ed.) *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.
- ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-506-7.

Internet

- K psychologii neprospěchu žáka [online]. *Zdravie a správanie človeka*. Kaplan, R. M., Sallis, J. F., Patterson, T. L. (1996), [cit. 4. dubna 2006]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.arcana.cz/cz/texty.php?art=38&cat=14>
- Mentální retardace [online]. J. Raboch - Psychiatrie - Doporučené postupy psychiatrické péče, [cit. 4. dubna 2006]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.vodopad.cz/c39.htm>
- Nové způsoby učení [online]. Marilyn Fergusonová, [cit. 5. dubna 2006].
- Dostupné na World Wide Web: http://www.baraka.cz/baraka/Baraka/b_3/b_3_nove_zpusoby_uee_ni.html